

Ræðslan

FYRI TÍ ÓKENDA

HVÍ VAR TAÐ SO UMRÁÐANDI AT FORÐA FÓLKI AT SÍGGJA FILMIN *FIFTY SHADES OF GREY* OG HELDUR GEVA KVINNUHÚSINUM PENINGIN FYRI ATGONGUMERKIÐ? ER NAKAR MUNUR Á HESUM ÁTAKI, OG TÁ FILMSEFTIRLITIÐ BANNAÐI *LAST TEMPTATION OF CHRIST*, OG POLITIKARAR VILDU STEÐGA *GINUSØGUM*? ERU FILMAR OG SJÓNLEIKUR EIN HÓTTAN, IÐ KANN SKEIKLA MAKTJAVNVÁGINA Í ETABLERAÐA SAMFELAGNUM?

Birgir Kruse

it kunnu ilskast ella gleðast, tá vit raka við nýggjar mátar at siga søgur. Tað velst alt um, hvussu okkara gerandisdagur er, hvørjar royndir vit hava, og hvørjar tankar vit gera okkum um at deila makt, vitan og undirhald við medmenniskju okkara.

Fyri fáum árum síðani østu politiskir flokkar, sum vit sjálv høvdu valt á ting, seg upp um kynsvillingar, sum skuldu í viðgerð, tí teir vóru sjúkir og vilstir. Men so kom LGBT-rørslan og fór á Facebook og broytti almennu hugsanina, so tað bleiv stovvureint at liva eitt lív sum samkyndur. Í dag er eingin rættsiktaður politikari, sum hevur dirvi at broyta hesa sannkenning, ið hvørt ár savnar í túsundavís av atkvøðum undan tjóðardegunum. Ógrundaða ræðslan er sett upp á pláss.

LISTIN SUM LEIÐREGLA

Kynstrið at prenta, sum var gamalt í Kina, kom til Evropa, tá Johannes Gutenberg (1398-1468) legði lunnar undir bókaprent í 1439. Nú kundu onnur enn bara skriftlærd lesa bókur, akkurát sum Umberto Eco (f.1932) so stuttliga sigur frá í krimisøguni *Navn rósunnar* (1980), har lykilin til stongda kleystursbókasavnið verður funnin.

Ivaleynt hevur henda nýggja og breiðkaða formidling loypt ræðslu á fólk, nú rennessansan kom í pergament, og onnur enn tey ráðandi sluppu at lesa og greina.

Í málninginum siggja vit ávarandi senur úr gerandislívinum hjá evropeiskum samtíðarbóndum í óhugnaligum málningum hjá Pieter Breugel eldra (1525-1569). Myndaligu ávaringarnar skulu helst minna áskoðaran á ævigan glatan, um hann ikki heldur seg til eitt sømiligt og borgarligt lív, so sum kirkjan prædikar.

BYLTINGAR SKAPA RÆDSL

Í okkara tíð er ræðsla altíð komin á fólk, tá nýtt kynstur, ið skapar nýggjar mátar at miðla og deila makt uppá, stingur seg upp. Bara úr okkara tíð kunnu nevast teknirøðir, video, filmur og telduspøl. Samtíðin hevur fatað hesar miðlar so subversivar, at brúnasíðar nevndir mugu setast at umsita viktorianskar lógir við rætti at sensurera og krevja inn tálmandi skattir og stutt-leikagjöld.

Í summum londum kann eisini lóggáva í sjálvum sær elva til ræðslu, til dømis í Danmark, tá porno varð loyvt at vísa á myndum í 1969. Sama ræðsla sæst á Tingi viðvíkjandi afturvendandi málinum um fosturtøku. Vit forganga sum tjóð, um vit loyva hesum inntrivi í kvinnukroppin, siga tey ræddastu, uttan at geva sær far um, hussu góð okkara hagtøl eru. Men sjálv søgan er betri enn tøluni og fær bein at ganga á í almenna rúm-inum.

Bretski sosiologurin Stanley Cohen (1942-2013) brúkti í 1972 heitið *the folk devils* um tey, sum miðlarnir av onkrari orsök fara at ávara um, so ræðsla kemur á tey, sum brúka miðlarnar. Hugsaða ræðslan breiðir seg úr miðlunum út í almenna rúmið og gerst ein almenn moralsk ræðsla, sum tekur fólk av fótum og kann heimila ymsar atgerðir, innsavningar til neyðstødd, eftirlit við ivasomum ungdómi, ella fullkomið forboð fyri ávís-um viðurskiptum.

Cohen varpaði ljós á ungar ótillagaðar menn, *mods og rockers*, úr bretsku arbeiðarastættini. Mods, sum vóru nógv frammi í 60'um, eru eisini evni í *Quadrophenia* hjá The Who í 1973. Kanadiski miðlagranskarin Marshall McLuhan (1911-1980) og bretski sosiologurin Jock Young (1942-2013) hava í ávikavist 1964 og 1971 við-gjørt líknandi ungdómsbólkar, sum skapa ræðslu í eini leitan eftir samleika, ofta í kriminellum brotasjógvi og við nýggjum hótandi outfitti og atburði.

RÆDSLÁ Í MIÐLUNUM

Amerikanski metsøluhøvundurin Gavin de Becker (f. 1954) skrivur í fyrstu bókini *The Gift of Fear* (1997) um eina ólukkuliga hending, har ein skúladrangur lurtar eftir tónleiki í einum Walkman, og ansar ikki eftir, at eitt tok kemur framvið. Hann doyri á staðnum. Ístaðin fyri at ráða ungum til at vera ansin í ferðsluni, meðan tey lurta eftir tónleiki, so verður søgan vinklað soleiðis í lokalu avísini: "Maður dripin meðan hann lurtaði eftir heavy-rock". Gravandi journalisturin hevur funnið út av, at á kassettubandinum hjá hampiliga skúladrangin-um vóru sangir hjá Ozzy Osborne. Søgan elvdi til miðla-ræðslu, ið aftur elvdi til rættarsókn móti plátufeløgum og rocktónleikarum, sum foreldur og moraliserandi bólkar góvu skuldina fyri kriminella atferð og í ringasta føri sjálmorð.

FRÁ LEIKINUM GINUSØGUR

MYND: ALLAN BROCKIE

Tá tveir tiggju ára gamlir dreingir í Bretlandi drupu hin tvey ára gamla James Bulger í 1993, kom fram, at pápi eina drápsmannin átti videofilmin *Child's Play 3* (Jack Bender 1991). Hesin filmur var orsøkin til drápið og bann skuldi setast fyri tilíkingum filmum. Einku kundi prógvast, men søgan var góð. Hon skapti stóran ótta og seldi nógv bløð.

POLITISKAR AVLEIÐINGAR

Í Føroyum elvdi filmurin *The Exorcist* (William Friedkin 1973) til mikla ræðslu, og vit finga eitt virkandi filmseftirlit, hóast greið lóg var frammanundan um harðskap, pornografi og blasfemi. Seinni er alt films-og miðlaeftirlit spart burtur, og einki virksemi, hvørki gransking ella eftirlit, er á hesum øki.

Filmurin *Life of Brian* (Terry Jones 1979) varð sýndur í Filmsfelagnum í 1988. Eftirsum hetta var ein afturlatin felagsskapur við limalista, akkurát sum ølklubbarnir, ið tá vóru, kundi Filmsfelagið snúgva sær undan eftirliti. Tá sama felag árið eftir vísti *The Last Temptation of Christ* (Martin Scorsese 1988), fekk Filmsfelagið eina seinastu ávaring frá Filmseftirlitinum, sum segði, at hetta gekk ikki longur. Langafríggjadag 2014 var almenna støðan tó so mikið broytt, at Kringvarpið valdi at senda sama filmin út í hvørja føroyska páskastovu.

Sjónleikurin *Ginusøgur* (The Vagina Monologues, Eve Ensler 1996) varð framfördur í føroyskari týðing á Tjóðpalli Føroya í 2002. Her varð hol sett á Føroya størsta dulsmál: Hvussu eitir kusan í almenna rúm-